

Poarta maramureșeană - altarul rustic al ființei noastre spirituale

*Ilie Gherheș**

Motto: „Să nu dați uitării primirea de oaspeți, căci unii prin ea, au găzduit, fără să știe, pe îngeri” (Biblia)

Abstract: The Maramureș gate on three pillars is a defining element for the identity of Maramureș region.

The gate on five pillars is a local invention, dating from 1936, made by the painter and sculptor Traian Bîlțiu-Dăncuș.

The gates are carved only on the front of the pillars, mainly with pre-Christian sacred symbols but also with the Christian ones, the gate thus becoming a rustic altar.

Only the nobles had the right to have gates. The upper threshold of the small gate had a height of no more than 1.60 m, as when you entered, you humbled yourself.

The gate separates the sacred space of the family, from the profane one of the world. The Celtic cross always appears above the small gate.

Keywords: gate on three pillars, gate on five pillars, Maramureș, rustic altar, noble.

I. Poarta pe trei stâlpi

Orice comunitate tradițională, de oriunde, din orice cultură a lumii înființează în cadrele unor norme, ale unor cutume moștenite și înscrise în A.D.N. - ul său spiritual. Unul dintre acele „înscrisuri” identitare, în cazul nostru, al românilor, îl constituie și poarta maramureșeană, care aduce până la noi, care poartă peste „seculi”, simboluri sacre precreștine, consacrate în lămurita lume dacică, straturi arhetipale peste care s-a suprapus, apoi, „tăvălugul” creștin. Fiecare simbol încifrat pe suprafața porții, doar pe fața ei este, așadar, purtătorul unui mesaj, comunicându-ne ceva, atât la nivel social comunitar, cât și la nivel identitar, fiind o adevărată tablă de materii, un „tabel al lui Mendeleev” despre structura identității noastre naționale.

Forma cea mai cunoscută și cea mai îndătinată a porții o reprezintă varianta sa pe trei stâlpi, adică acea construcție din lemn, relativ simplă, prin care se asigura accesul cotidian în incinta gospodărilor, în primul rând pe porțiță, dimpreună cu „poarta” mai mare. Prin deschizătura mai mare pătrundeau căruțele încărcate cu roadele toamnei, cu uneltele câmpului, cu lemnele de foc, cu fânul, cu mirele și mireasa, mai târziu cu doftorul, iar la caz de pricină și cu popa satului.

* Lect. univ. dr., Facultatea de Științe Socio-umane și Educație Fizică și Sport, Universitatea de Vest „Vasile Goldiș”, Arad, filiala Baia-Mare, e-mail: ilie_gherhes@yahoo.com

Apelând la această descriere simplistă am vrut să remarc, în primul rând, rolul practic, utilitatea propriu-zisă a porții, care apoi a căpătat valențe și prevalențe specifice, în funcție de fiecare proprietar, înăuntrul unei cutume însă și devenind efigia acelei case. Astfel să precizez, de la bun început, că aveau poartă de lemn cu împistrituri doar gazdele, doar țăranii mai avuți, mai înstăriți, doar cei care „contau”, atât în sânul comunității, cât și în ochii autorităților; adică cei care plăteau impozit la fisc, încă de pe vremea fiului devenit împărat, Iosif al II lea (1780 - 1790).

Pe poarta mică, singura prevăzută și cu pragul de jos, aveau acces zilnic cei ai casei, toți cei care-l căutau pe respectivul gazdă sau jupân, pe prunci sau pe boreasă (de la boiereasă) ș.a. Cel care deținea o poartă era, așadar, un ins însemnat al comunității, iar poartă îți asigura o demnitate comunitară și, ca atare, pragul de sus al porții era așezat, oximoronic vorbind, la o înălțime suficient de joasă (1,60 - 1,70 m), în așa fel încât toți cei care-i călcau pragul să-i și acorde respectul social cuvenit, să se smerească prin obligatoria aplecăciune și prin ridicarea pălăriei. La fel se întâmpla și în cazul ușii de la tindă, de la casă sau la porțița și la ușa bisericii. Acest amănunt, aproape picant astăzi, dădea notorietate gazdei și consider că trece, sigur, dincolo de justificarea lui socială fiind, totodată și o reminiscență a organizării locuirii umane, a stăutului, știindu-se că poarta împarte în primul rând lumea sacră, a omului, a încreștinatului, de lumea profană, de alteritatea păgână, străină, de afară, a „domnilor”, a celorlalți.

Faptul că poarta se identifică foarte mult cu proprietarul este dat și prin aceea că la baza unuia dintre stâlpi se depuneau monede care indică atât perioada istorică a construcției, cât și puterea financiară a gazdei, după cum se făceau și diferite sacrificii rituale. La poartă se aruncau, de asemenea, vrăji de către pizmași, de pragul porții se atinge de trei ori traista cu cele sfințite atunci când se venea de la slujba de Paști; la fel de spectaculos este și repertoriul reprezentărilor apotropaice de pe poartă: șarpele protector, șarpele care sfârșește cu înger, pasărea suflet, cocoșul, crucea, peștele, crucea celtică, soarele, luna. Un detaliu uluitor al sculpturilor de pe porțile maramureșene îl reprezintă figura umană a păzitorului casei. Se știe că în anumite perioade istorice, din epoca medievală și din cea modernă, dacă cineva era urmărit de către reprezentanții autorităților statale, iar acea persoană reușea să se refugieze în ocol, în spațiul dintre poartă și casă, atunci respectiva persoană înceta să mai fie urmărită, deoarece intra sub incidența proteoare a respectivului stăpân, care știa el singur „cine-i câne și cine-i jupâne!”

Tot legat de aspectul de efigie socială al porții să mai precizez faptul că în așezările foste voievodale, precum Rozavlea, Cuhea, Ieud, Oncești, Vișeu de Jos, Petrova, Giulești ș.a., cununa porții, fruntariul sau grinda care leagă cei trei stâlpi, în partea lor superioară, este sculptată în tehnică excizată, foarte proeminent, în așa fel încât să se poată identifica forma coroanei în desfășurare, deci a calității voievodale a așezării și, prin aceasta, a locuitorilor săi. De asemenea, în spațiul dintre pragul de sus al porții mici și fruntariu, în cazul tuturor porților maramureșene era reprezentată crucea celtică. Cel mai des motiv sculptural întâlnit pe poarta maramureșeană îl reprezintă soarele. Acesta este redat atât radiar cât și în

mișcare; în cea de-a doua formă fiind un motiv ancestral, întâlnit pe o arie foarte largă, din Iran și până în Europa, fiind preluat mai recent și în simbolistica simplificată a zvasticii.

Inventarul de motive, rămas în cele mai multe cazuri și sub forma decorațiunilor, mai cuprinde: funia, colacul, pomul vieții, crucea, romb, chitușii sub forma coarnelor de berbec, dintele de lup, romb plin cu sămânța vieții, ghinurile (acele incizii sub formă de unghii), corigăul (linia în zig zag), coarnele de consacrație ș.a.

II. Poarta Traian Bilțiu - Dăncuș, prima poartă pe cinci stâlpi din Maramureș

În anul 1936 artistul plastic Traian Bilțiu - Dăncuș (1899 - 1975) a realizat, pentru prima dată, o poartă maramureșeană pe cinci stâlpi, prin așezarea, în fața celor trei ai porții tradiționale a încă doi, la o anumită distanță, înspre exterior, adică la drumul țării. Prin această nouă reconfigurare se lărgea haizașul (acoperișul) și se crea astfel o incintă, un spațiu de primire și de primenire spirituală și socială, poate chiar un Purgatoriu - dacă ar fi să rămânem în paradigma sacralității creștine catolice, deși poarta în sine este un altar rustic al spiritului de lemn al Maramureșului.

Amplasată în satul numit Crăcești (azi, Mara - așezat la cracul văii Mara), la intrarea propriu-zisă în Maramureș, într-un mod simbolic, capodopera de artă populară va avea parte de o poveste pe măsură, fiind salvată dintr-un incendiu pus gospodăriei sculptorului, doar datorită distanței față de casa care a ars. Analizând această construcție, cultă și tradițională în același timp, se observă că ea selectează un număr apreciabil de simboluri care se regăseau mai frecvent pe poarta maramureșeană la acel moment istorico-artistic, sintetizate și prezentate într-o viziune proprie de către artistul care își și asuma, prin semnătură, opera cu caracter de noutate absolută. Între simboluri prevalează: dintele de lup, rozetele solare - ca izvor de lumină, soarele în mișcare, corigăul (linia în zig-zag), ghinul (unghia), pomul vieții - un simbol traco - dacic, funia răsucită, crucea celtică, sămânța vieții ș.a.

La poarta pe cinci stâlpi creată de către Traian Bilțiu - Dăncuș se dublează cununa, dispărând totodată formele sculpturale ale acestora, care aminteau de coroana voievodală și erau specifice doar stăuturilor nobiliare. De asemenea, în loc de poarta mare înfundată, specifică nobililor, singurii care aveau dreptul să-și ridice o poartă la drumul țării, sculptorul așează o vraniță cu săgeți și alte „împistrituri”, făcând astfel o concesie porțieșilor (celor care aveau doar drept de vraniță și de prilaz).

În prezent, prima poartă pe cinci stâlpi din Maramureș și din țară, mama tuturor porților monumentale, înobilează expoziția în aer liber de la Muzeul Satului din Baia Mare. Ea a fost amplasată într-o poziție privilegiată, pe axa principală, delimitând ansamblul arhitectural format din Casa Desești, Casa Giulești și Casa - Școală Giulești.

Potrivit fișei analitice „poarta Dăncuș” a fost achiziționată în anul 2001 de la proprietarul Paul Vasile din satul Mara, nr. 88, de către muzeograf Janeta Ciocan. Inestimabilul monument de arhitectură populară poartă înscris pe frontispiciu deviza „SPRE MUNCĂ ȘI RECULEGERE”, iar pe cununița de la portiță inscripția „TRAIAN BILȚIU - DĂNCUȘ” și anul „1936”. Poarta pe cinci stâlpi are o deschidere de 417 cm și o adâncime de 40 de cm, are acoperișul în patru ape, din draniță de brad, bătută la două rânduri.

Marele patriot și artist Traian Bilțiu - Dăncuș, care la 19 ani s-a înrolat voluntar în armata română, participând la primul război mondial, a fost ajutat în construirea acestei capodopere de către Gavril Utan din Călinești, realizând prin această creație artistică emblematică saltul de la poarta pe trei stâlpi, reprezentativă pentru Maramureș, la cea pe cinci stâlpi, cu adevărat monumentală.

O replică a acestei porți, augmentată, se găsește la Complexul Muzeal Astra din Sibiu, mult mai elaborată, realizată de către genialul artist în contextul mobilizării sale pe front, din timpul celui de-al doilea război mondial.

Dacă este adevărat că în Maramureș omul a coborât „direct din cer”, atunci este la fel de sigur că în acest „sat primordial al Europei” el și-a delimitat, prin poartă, lumea lui sacră, de către „restul lumii”. Prin cununița portiței de la intrare, așezată la o înălțime de cel mult 170 cm, cel care-i călca pragul era silit să se aplece, să-și ia clopul în mână, adică să-i acorde respectul cuvenit, ca o reverență adusă gazdei casei. Într-o societate virilocală foarte energizată social, în care neamul reprezintă încă instituția cea mai sigură și perenă, poarta era un însemn, o construcție vernaculară menită să dăinuie, prin care se realiza o igienizare magică, cotidiană. În același timp, de fiecare dată când omul casei ieșea pe poarta sa, la rândul său, și el își lua clopul în mână, își făcea semnul crucii, iar atunci când era plecat departe de lucrurile de care îi era dor, el enumera, între altele, scârțâitul de la poartă, pietrele de pe drum și scârțâitul roțițelor de la tileguța plugului ș.a.

